

Κωστής Κοκκινόφτας
ΤΑ ΝΕΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ

Πολύ λίγες πληροφορίες είναι γνωστές για τα νεανικά χρόνια και τις συνθήκες που συνέτειναν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των σημαντικότερων εκκλησιαστικών φυσιογνωμιών της Κύπρου των νεότερων χρόνων, αφού οι περισσότερες μελέτες για τη ζωή τους επικεντρώνονται στα χρόνια κατά τα οποία υπηρέτησαν στις ανώτερες βαθμίδες της Κυπριακής Εκκλησίας. Η διερεύνηση, όμως, της ζωής τους πριν από την άνοδό τους, είτε σε αρχιερατικούς θρόνους, είτε στην ηγουμενία των μεγάλων μονών του νησιού, και οι προσπάθειές τους για μόρφωση και πνευματικότητα, επιτρέπει την εξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων για τη μετέπειτα πορεία και δράση τους. Ανάμεσα στους κληρικούς αυτούς, περιλαμβάνεται ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος (Ιούν. 1947- Ιούλ. 1947)¹, για τη νεανική ζωή του οποίου έχουν διασωθεί αρκετές σκόρπιες αναφορές, που καθιστούν δυνατή τη μελέτη των περισσότερων πτυχών της, μέχρι την εκλογή του στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, το 1930. Οι κυριότερες από τις πηγές αυτές είναι ένα σύντομο αυτοβιογραφικό σημείωμά του, που εντόπισε και δημοσίευσε ο νυν Μητροπολίτης Κένυας Μακάριος Τηλλυρίδης², και ένα ανυπόγραφο κείμενο, που γράφτηκε στην εφημερίδα της Λεμεσού «Ανατολή»³, μερικές ημέρες μετά την ανάδειξή του ως νέου Μητροπολίτη Πάφου.

Ο Αντώνιος Λεοντίου, όπως ήταν το λαϊκό του όνομα, γεννήθηκε την 9η Μαρτίου 1896 στη Λεμεσό, στην οδό Βασιλείου Μακεδόνος. Ο πατέρας του, Σάββας Λεοντίου, σιδηρουργός στο επάγγελμα, καταγόταν από το χωριό Άγιος Δημητριανός της Πάφου, η δε μητέρα του, Ελένη Χατζή Αντώνη, ήταν γέννημα - θρέμμα της πόλης⁴. Αρχικά, ο Λεόντιος φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο της Λεμεσού, όπου διακρίθηκε για την επιμέλεια και τις επιδόσεις του, και στη συνέχεια γράφτηκε στο εκεί Ημιγυμνάσιο⁵. Τελικά, τον Ιούλιο του 1910, γνώρισε δύο ασκητές μοναχούς, τους ατάδελφους Κύριλλο και Νήφωνα, οι οποίοι διέμεναν σε κελλιά που υπήρχαν γύρω από τον ναό του Αγίου Γεωργίου Χαβούζας, της κοινότητας Αγίας Φυλάξεως, και ασκούσαν το επάγγελμα του αγιογράφου. Ο δεκατετράχρονος Λεόντιος εντυπωσιάστηκε από τον τρόπο ζωής τους και, χωρίς να ενημερώνει τους γονείς του, κατέφυγε αρκετά συχνά στον Άγιο Γεώργιο, όπου συνδέθηκε πνευματικά μαζί τους. Ένα χρόνο αργότερα, όμως, στις 15 Ιουλίου 1911, κάποιος αμαξάς με το όνομα Ιορδάνης, ενημέρωσε τη μητέρα του για τις εκεί επισκέψεις του, με αποτέλεσμα η τελευταία να αντιδράσει έντονα και να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να τερματίσει τη φιλομόναχη πορεία του γιου της⁶.

Οι Κύριλλος και Νήφων κατάγονταν από το χωριό Καϊμακλί, γενέτειρα και

αρκετών άλλων Κυπρίων μοναχών, οι οποίοι ασκήτευσαν στο Άγιο Όρος κατά τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας. Πιο γνωστοί από αυτούς είναι οι αυτάδελφοι Σταυροβουνιώτες μοναχοί Βαρνάβας (1864-1948), Καλλίνικος (†1943) και ιερομόναχος Γρηγόριος (†1932), οι οποίοι, γύρω στο 1880, εγκαταβίωσαν στο Άθωνα, όπου και παρέμειναν για μία δεκαετία. Στη συνέχεια, το 1890, μετά από πρόσκληση του νέου κτήτορα της Μονής Σταυροβουνίου Γέροντος Διονυσίου Χρηστίδη (1830-1902)⁷, επέστρεψαν στην Κύπρο και υπηρέτησαν μέχρι τον θάνατό τους στη Μονή: ο Βαρνάβας από τη θέση του Επιστάτη (1902-1911) και στη συνέχεια του Ηγουμένου (1911-1948)⁸, και οι Καλλίνικος⁹ και Γρηγόριος¹⁰ από διάφορα άλλα διακονήματα. Από το Καϊμακλί καταγόταν επίσης και ο αντιπρόσωπος της Μονής Καρακάλλου στην Ιερά Σύναξη του Αγίου Όρους, στα τέλη της δεκαετίας του 1920, μοναχός Πέτρος¹¹.

Οι Κύριλλος και Νήφων μετέβηκαν στο Άγιο Όρος σε άγνωστο χρόνο, στα τέλη του 19ου αιώνα¹², όπου ασκήτευσαν για κάποιο χρονικό διάστημα και διδάχθηκαν την τέχνη της αγιογραφίας, σύμφωνα με τα τότε πρότυπα που επικρατούσαν εκεί και τα οποία είχαν ρωσική και αναγεννησιακή επίδραση. Αργότερα, γύρω στο 1900, επέστρεψαν στην Κύπρο και άσκησαν το διακόνημα του αγιογράφου. Για τη ζωή τους πολύ λίγες πληροφορίες έχουμε υπόψη μας κι αυτές κυρίως από έμμεσες πηγές, όπως είναι τα βιογραφικά σημειώματα των υποτακτικών τους. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται ο μετέπειτα Ηγούμενος της Μονής της Τροοδίτισσας Αρχιμανδρίτης Παγκράτιος (1887-1968)¹³, που συνδέθηκε μαζί τους από νεαρής ηλικίας, αμέσως μετά την αποφοίτησή του από το δημοτικό σχολείο της γενέτειράς του Άσσιας, αφού οι δύο αυτάδελφοι μοναχοί ήταν οικογενειακοί φίλοι των γονιών του. Στη συνέχεια, τους ακολούθησε στο Άγιο Όρος, όπου παρακολούθησαν για δύο χρόνια μαθήματα αγιογραφίας στη Σχολή των Ιωασαφαίων. Αργότερα επέστρεψε μαζί τους στην Κύπρο, όπου οι Κύριλλος και Νήφων αγιογράφησαν τον ναό του Αγίου Γεωργίου της Άσσιας και ακολούθως, το 1903, μετέβηκαν στον Άγιο Γεώργιο της Χαβούζας, όπου εγκαταβίωσαν¹⁴. Μέλος της συνοδείας τους αποτέλεσε τότε και ο μετέπειτα ιερομόναχος του Αποστόλου Βαρνάβα Χαρίτων (1886-1976), ο οποίος επίσης εγκαταστάθηκε την ίδια χρονιά στον Άγιο Γεώργιο της Χαβούζας, με σκοπό να διδαχθεί από αυτούς αγιογραφία. Ακολούθως, στα τέλη της δεκαετίας του 1900 - αρχές της δεκαετίας του 1910, μετέβηκαν εκεί και τα δύο μικρότερα αδέρφια του τελευταίου, Στέφανος (1890-1977) και Βαρνάβας (1898-1983), επίσης μετέπειτα ιερομόναχοι του Αποστόλου Βαρνάβα¹⁵, καθώς και ο αδελφός του Παγκρατίου, μετέπειτα ιερομόναχος στη Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Μονάγρι, Ανδρέας¹⁶. Επίσης, την ίδια περίοδο, κατέφυγαν εκεί ο μικρότερος αδελφός των Κυρίλλου και Νήφωνος, μετέπειτα μοναχός Ιερεμίας, καθώς και η μητέρα και οι

δύο αδελφές τους, μοναχές Ευγενία, Καταφυγή και Ευφροσύνη. Οι τελευταίες διέμεναν σε ξεχωριστά μοναστηριακά καταλύματα, που διαχωρίζονταν από τα υπόλοιπα με «καμάρα»¹⁷.

Η μετάβαση των δύο αυτάδελφων μοναχών στον Άγιο Γεώργιο Χαβούζας, έγινε ύστερα από πρόσκληση του Χατζηχριστοφή Εργάτη (Εργατούδη), ο οποίος είχε μεριμνήσει για την ανέγερσή του, γύρω στο 1900, μετά από τάμα για τη θεραπεία της άρρωστης θυγατέρας του¹⁸. Φαίνεται ότι την οικοδόμηση των μοναστηριακών κτιρίων για τη διαμονή τους ανέλαβαν οι ίδιοι, αφού, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1910, αναφέρεται ότι τα εκποίησαν στην εκκλησιαστική επιτροπή της Αγίας Φύλαξης. Η τελευταία, απέκτησε έτσι δικαιώματα στον ναό και μερίμνησε για την τέλεση θείας λειτουργίας σε αυτόν, στις 23 Απριλίου 1917¹⁹.

Την περίοδο της παραμονής τους στον Άγιο Γεώργιο, οι Κύριλλος και Νήφων αγιογράφησαν αρκετές εικόνες, που σώζονται σε ναούς της Αγίας Φυλάξεως, όπως στην Παναγία τη Χρυσαίφιλιώτισσα²⁰ και στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο²¹. Στον κυπριακό τύπο της δεκαετίας του 1900 έχει εντοπιστεί μία μοναδική μαρτυρία για τη διαμονή τους στον Άγιο Γεώργιο Χαβούζας. Προέρχεται από επιστολή, ημερομηνίας 5/18 Ιουλίου 1907, που έστειλαν στην εφημερίδα της Λεμεσού «Αλήθεια» τα μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής του ναού του Αγίου Επιφανίου Δρούσιας, με την οποία τους ευχαριστούν δημόσια για την αγιογράφιση σαράντα δύο εικόνων²². Είναι αξιοσημείωτο, ότι το έργο τους, αν και κινήθηκε έξω από τη βυζαντινή παράδοση, εντούτοις θεωρήθηκε ότι διακρινόταν για πραγματική ζωγραφική αίσθηση και ποιότητα²³. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, δεν αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικής μελέτης, γι' αυτό και ο αριθμός των γνωστών εικόνων που αγιογράφησαν είναι πολύ περιορισμένος²⁴.

Με τους μοναχούς αυτούς, λοιπόν, και τους υποτακτικούς τους συνδέθηκε ο Λεόντιος, όπως έχει αναφερθεί, από τον Ιούλιο του 1910 μέχρι τον Ιούλιο του 1911.

Στο μεταξύ, η δημιουργηθείσα κατάσταση στον Άγιο Γεώργιο Χαβούζας με το «ανδρικό» και το «γυναικείο» τμήμα της Μονής προκάλεσε την αντίδραση του τότε Μητροπολίτη Κιτίου Μελετίου Μεταξάκη (1910-1918)²⁵, που θεώρησε την ίδρυση του μοναστηριού αντικανονική και τη διαμονή στον ίδιο χώρο μοναχών και μοναζουσών αδιανόητη. Γι' αυτό και έθεσε το ζήτημα στην Ιερά Σύνοδο της Κυπριακής Εκκλησίας, που, τον Μάρτιο του 1911, έθεσε σε πενταετή αργία τον Νήφωνα, ο οποίος ήταν ιερομόναχος, και διέταξε τη διάλυση της αδελφότητάς τους²⁶.

Μετά την εξέλιξη αυτή, οι Κύριλλος και Νήφων μετακινήθηκαν το 1912,

μαζί με τη συνοδεία τους, στην τότε εγκαταλελειμμένη Μονή του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου, κοντά στο χωριό Πεντάκωμο²⁷, την οποία τότε διεκδικούσε από τη Μητρόπολη Κιτίου η κοινότητα Μοναγρουλίου. Είναι επομένως προφανές, ότι η εκεί μετάβασή τους έγινε μετά από εισήγηση του Μεταξάκη, ο οποίος δεν θα ανεχόταν για κανένα λόγο να εγκατασταθούν σε αυτήν χωρίς την άδειά του. Δεν είχε άλλωστε κανένα λόγο να μην τους επιτρέψει να δημιουργήσουν μοναχικά καταλύματα σε αυτήν, αφού είχαν υπακούσει στην απόφαση της Συνόδου και η εκεί παρουσία τους απέτρεπε την οποιαδήποτε «πραξικοπηματική» ενέργεια των κατοίκων του Μοναγρουλίου. Τελικά δύο χρόνια αργότερα, η κοινότητα αναγνώρισε πλήρη δικαιώματα στη Μητρόπολη Κιτίου²⁸, οπότε ο Μεταξάκης τέλεσε τα εγκαίνια του ναού της Μονής²⁹. Φαίνεται, όμως, ότι για κάποιο διάστημα, οι Κύριλλος και Νήφων διέμεναν και στον Άγιο Γεώργιο της Χαβούζας, όπου εξακολουθούσαν να παραμένουν η μητέρα και οι αδελφές τους³⁰. Τελικά, οι τελευταίες μετέβηκαν στη Χίο, όπου εγκαταβίωσαν στη Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στα Νένητα³¹, ενώ ο Άγιος Γεώργιος της Χαβούζας, όπως έχει αναφερθεί, περιήλθε στην κυριότητα της κοινότητας της Αγίας Φυλάξεως.

Μερικούς μήνες μετά τη δυναμική παρέμβαση της μητέρας του Λεοντίου για να μην έχει καμία πνευματική σχέση με τους Κύριλλο και Νήφωνα, η τελευταία απεβίωσε. Ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ήταν τότε μαθητής της πέμπτης τάξης του Ημιγυμνασίου της πόλης, οπότε, στις 16 Μαρτίου 1913, αποφάσισε να εγκαταλείψει τις σπουδές του και να καταφύγει στη Μονή του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου, κοντά στους Γέροντές του, και να ζήσει ασκητικό βίο. Η ενέργειά του αυτή δεν έτυχε της έγκρισης τόσο του πατέρα και του αδελφού του, όσο και του Γυμνασιάρχη της πόλης, Ανδρέα Θεμιστοκλέους (1843-1918)³², καθώς και του «Οικονομίδου», όπως αναφέρει, προφανώς του καθηγητή Χρίστου Οικονομίδα (1884-1945)³³, που τον αναζήτησαν με τη συνδρομή της αστυνομίας.

Το γεγονός αυτό υποχρέωσε τον φιλομόναχο Λεόντιο να καταφύγει στη Λάρνακα, όπου τον εντόπισε κάποιος αυτοκινητιστής με το όνομα Γιακουμής, που τον κατέδωσε στους δικούς του. Τελικά συνελήφθη από την αστυνομία και ανακρίθηκε, όπως γράφει, από κάποιο Τούρκο αξιωματικό, που κρατούσε σημειώσεις «κατά γελοίο τρόπο και αστεία Ελληνικά». Στη συνέχεια, όταν ο πατέρας του μετέβη στη Λάρνακα για να τον παραλάβει, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου κατάφερε να τον πείσει για την ορθότητα της απόφασής του να γίνει μοναχός, με αποτέλεσμα να τον οδηγήσει ο ίδιος στη Μονή του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου και να τον αφήσει ελεύθερο να ζήσει όπως νόμιζε καλύτερα³⁴.

Τελικά, ο Λεόντιος ρασοφόρησε στις 16 Απριλίου 1913 και ακολούθησε το ασκητικό πρόγραμμα των Γερόντων του και των μελών της συνοδείας τους³⁵.

Από την περίοδο αυτή διασώθηκε το συμφωνητικό έγγραφο, ημερομηνίας 20 Αυγούστου 1915, για την εκμάθηση της τέχνης της αγιογραφίας που υπέγραψε με τους Κύριλλο και Νήφωνα και εγγυητή τον αδελφό του Χριστόδουλο. Σύμφωνα με το συμφωνητικό αυτό, οι δύο αυτάδελφοι μοναχοί ανέλαβαν να τον διδάξουν εντός τριών ετών αγιογραφία με αμοιβή τριάντα λίρες ετησίως ως δίδακτρα και εννέα λίρες για τη διατροφή του³⁶. Από το γεγονός ότι κατέβαλε χρήματα για να διδαχθεί αγιογραφία και από διάφορα άρθρα του συμφωνητικού, όπως ότι δεν ήταν υποχρεωμένος να εκτελεί καμία υπηρεσία, εκτός αν το επιθυμούσε, εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι Κύριλλος και Νήφων και οι νεαροί μοναχοί, που διέμεναν στη Μονή του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου, δεν συγκροτούσαν μοναστική αδελφότητα με συγκεκριμένο τυπικό, αλλά είχαν σχέσεις διδασκάλων προς νεαρούς μαθητές.

Παρά το γεγονός ότι στο συμφωνητικό έγγραφο αναγράφεται ότι ο Λεόντιος ξεκίνησε τα μαθήματα αγιογραφίας τον Αύγουστο του 1915, εντούτοις στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα αναφέρει ότι έμαθε «ζωγραφική» την περίοδο 1916-1918³⁷. Ίσως γιατί ο πρώτος χρόνος της μαθητείας του να ήταν προπαρασκευαστικός και ο Λεόντιος να θεώρησε ότι η ουσιαστική περίοδος, που διδάχθηκε αγιογραφία ήταν η διετία 1916 - 1918. Πάντως, μέχρι σήμερα, από ό,τι έχουμε υπόψη μας, δεν έχει επισημανθεί κάποια εικόνα που να φέρει την υπογραφή του και να μαρτυρεί ότι εργάστηκε ως αγιογράφος.

Την περίοδο αυτή, οι Γέροντές του, Κύριλλος και Νήφων, συνοδευόμενοι και από τον νεότερο αδελφό τους Ιερεμία, ανεχώρησαν για τη Χίο, όπου είχαν μεταβεί και η μητέρα με τις αδελφές τους. Εκεί εγκαταβίωσαν στο μετόχιο του Αγίου Τρύφωνος³⁸. Περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή τους απουσιάζουν. Φαίνεται, όμως, ότι τα μέλη της φιλομόναχης αυτής οικογένειας - άνδρες και γυναίκες - έζησαν την υπόλοιπη ζωή τους στη Χίο, αφού οι τρεις αυτάδελφοι ιερομόναχοι του Αποστόλου Βαρνάβα, Χαρίτων, Στέφανος και Βαρνάβας, πνευματικά τους τέκνα, όπως έχει αναφερθεί, στην αρχή της μοναχικής τους ζωής, τους έστελλαν εκεί μερικά χρήματα, ως βοήθεια, μέχρι και τη δεκαετία του 1960³⁹. Είναι άγνωστο πότε ακριβώς οι αυτάδελφοι Καϊμακλιώτες μοναχοί εγκατέλειψαν την Κύπρο. Ίσως η μετάβασή τους στη Χίο να πραγματοποιήθηκε το 1918, οπότε τοποθετείται και η διάλυση της Μονής του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου⁴⁰, αφού το έτος αυτό απεχώρησαν από τη Μονή τόσο ο Παγκράτιος⁴¹, όσο και ο Λεόντιος, ο οποίος επέστρεψε στη Λεμεσό⁴². Η αιτία της διάλυσης της Μονής φαίνεται να ήταν οι μεγάλες οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι ασκούμενοι σε αυτήν, αφού είναι γνωστό, ότι για τον ίδιο λόγο, τρία χρόνια προηγουμένως, το 1915⁴³, οι Χαρίτων, Στέφανος και Βαρνάβας υποχρεώθηκαν να επιστρέψουν στη γενέτειρά τους Αφάνεια⁴⁴.

Σύμφωνα με αδιασταύρωτη μαρτυρία, ο Λεόντιος, είχε επιχειρήσει αρχικά να συνεχίσει την ασκητική του ζωή, μαζί με τους αυτάδελφους Παγκράτιο και Ανδρέα, στο μετόχιο του Μαχαιρά «Προφήτης Ηλίας», που βρίσκεται κοντά στον Λυθροδόντα⁴⁵. Η προσπάθεια αυτή, όμως, ναυάγησε με αποτέλεσμα να επιστρέψει στη γενέτειρά του, όπου με την οικονομική ενίσχυση του αδελφού του Χριστοδούλου, προπαρασκευάστηκε εντατικά στα μαθήματα της πέμπτης τάξης, την οποία δεν είχε ολοκληρώσει. Ακολούθως παρακάθησε σε εξετάσεις, μετά τις οποίες του επετράπη να παρακολουθήσει την έκτη τάξη του Γυμνασίου της πόλης, που στο μεταξύ, το 1916, από Ημιγυμνάσιο είχε αναβαθμιστεί και αναγνωριστεί ως πλήρες Γυμνάσιο⁴⁶. Ένα χρόνο αργότερα ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές με το βαθμό άριστα⁴⁷.

Στο μεταξύ, γνωρίστηκε με τον Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά (1918-1937)⁴⁸, ο οποίος τον έθεσε κάτω από την προστασία του και τον χειροτόνησε ιεροδιάκονο στον ναό της Αγίας Νάπας Λεμεσού. Η χειροτονία πραγματοποιήθηκε μερικές ημέρες μετά την αποφοίτησή του, στις 16 Ιουνίου 1919, ημέρα πανηγυρική για την πόλη, αφού εορταζόταν η μνήμη του τοπικού Αγίου Επισκόπου Αμαθούντος Τύχωνος⁴⁹. Τότε μετονομάστηκε από Αντώνιος σε Λεόντιο, που ήταν το όνομα του παππού του, από την πλευρά του πατέρα του. Ακολούθως, ο Μυλωνάς, εκτιμώντας το ήθος, την επιμέλεια και την επιθυμία του να υπηρετήσει την Εκκλησία, τον έστειλε, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, στην Αθήνα, όπου με υποτροφία της Μητρόπολης Κιτίου φοίτησε στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Από την περίοδο αυτή σώζονται, στο Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου, σαράντα τέσσερις επιστολές, που έστειλε στον Νικόδημο Μυλωνά, και οι οποίες περιέχουν αρκετές πληροφορίες για τη ζωή και τις σπουδές του, όπως και πολλές εκφράσεις αφοσίωσης προς τον Νικόδημο Μυλωνά⁵⁰. Τελικά, τον Νοέμβριο του 1923, ολοκλήρωσε τις σπουδές του με βαθμό δέκα άριστα⁵¹, οπότε και επέστρεψε στην ιδιαίτερή του πατρίδα⁵².

Στην Κύπρο, ο Λεόντιος υπηρέτησε αρχικά, ως ιεροδιάκονος της Μητρόπολης Κιτίου και καθηγητής των θρησκευτικών στο Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας⁵³. Τελικά, όμως, στις αρχές Ιουλίου του 1926, αποδέκτηκε την πρόσκληση του Μητροπολίτη Πάφου Ιακώβου Αντζουλάτου (1910-1929)⁵⁴ για να υπηρετήσει ως ιεροκήρυκας της Μητροπόλεως Πάφου και καθηγητής των θρησκευτικών στο Γυμνάσιο της πόλης⁵⁵. Δεν είναι γνωστοί οι λόγοι που τον ώθησαν να εγκαταλείψει τη Μητρόπολη Κιτίου και τον Γέροντά του, Νικόδημο Μυλωνά, προς τον οποίο υποσχόταν, μόλις λίγα χρόνια προηγουμένως, αφοσίωση και στήριξη στο έργο του. Πάντως η εξέλιξη αυτή πρέπει να προξένησε αισθήματα απογοήτευσης στον Μητροπολίτη Κιτίου, ο οποίος αντιλαμβανόταν ότι η

προσπάθειά του για την ανάδειξη μορφωμένων κληρικών, που θα πλαισίωναν το έργο της Μητρόπολης, δεν είχε πολλά περιθώρια για να υλοποιηθεί. Μέχρι το 1926, που εγκατέλειψε τη Μητρόπολη Κιτίου ο Λεόντιος, είχαν απομακρυνθεί από αυτήν ακόμη δύο νέοι, που είχε στείλει για σπουδές: οι Νικόλαος Τύμβιος και Καλλίνικος Χατζή Λάμπρου, οι οποίοι σπούδασαν παιδαγωγικά στη Λυών και θεολογία στην Αθήνα αντιστοίχως. Από αυτούς, ο μεν πρώτος, μετά από τριετή υπηρεσία, από το 1922 έως το 1925, στο Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακος αποσχηματίστηκε, νυμφεύτηκε και απομακρύνθηκε από την υπηρεσία της Μητρόπολης, ο δε δεύτερος δεν υπηρέτησε καθόλου σε αυτήν, αλλά αρχικά, γύρω στο 1924, διορίστηκε διδάσκαλος στις Σέρρες, αργότερα διετέλεσε εφημέριος στον ναό της Φανερωμένης στη Λευκωσία και τελικά μετέβη στην Αμερική, όπου παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του. Αλλά ούτε και ο τέταρτος υπότροφός του, επίσης απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής Αθηνών του έτους 1923, ιεροδιάκονος Κλήμης Παπαϊωάννου, παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα στην υπηρεσία της Μητρόπολης: Το 1927, αποδέκτηκε πρόσκληση του Μητροπολίτη Κυρηναίας Μακαρίου Μυριανθέα (1917-1947) και διορίστηκε Αρχιερατικός Επίτροπος του στη Μόρφου⁵⁶.

Δικαιολογημένα, λοιπόν, ο Νικόδημος Μυλωνάς έπρεπε να νοιώθει πικραμένος από την απόφαση αυτή του Λεοντίου. Ωστόσο, σε σχόλιο με τίτλο «Επιτυχής διορισμός» της εφημερίδας «Ισότης», που εξέφραζε την πολιτική του για την εθνική και εκκλησιαστική ζωή της εποχής, δεν διαφαίνεται οποιαδήποτε πικρία. Αντιθέτως, ο Λεόντιος επαινείται για το ήθος και τη μόρφωσή του και εκφράζεται η βεβαιότητα ότι θα είχε ουσιαστική προσφορά στη Μητρόπολη Πάφου⁵⁷. Εξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι, ίσως, ο Νικόδημος Μυλωνάς να μην ήθελε να σταθεί εμπόδιο στην επιθυμία του νεαρού ιεροδιακόνου να υπηρετήσει από μία σημαντικότερη θέση από αυτή που του προσφερόταν. Κατά παρόμοιο τρόπο ίσως να ενήργησε και στην περίπτωση των υπολοίπων νεαρών υποτρόφων του Χατζηλάμπρου και Παπαϊωάννου.

Ο Λεόντιος υπηρέτησε στη Μητρόπολη Πάφου και στο Γυμνάσιο της πόλης για δύο περίπου χρόνια, μέχρι τον Ιούνιο του 1928, οπότε, μετά από πρόσκληση του καθηγητή του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών Αμίκα Αλιβιζάτου (1887 - 1969)⁵⁸, μετέβη στη Νέα Υόρκη και γράφτηκε στο λεγόμενο Θεολογικό Ινστιτούτο της πόλης, ως υπότροφος της Ελληνικής Κυβέρνησης⁵⁹. Εκεί φοίτησε για δύο χρόνια και παρακολούθησε διάφορα επιπρόσθετα μαθήματα, ώστε να διευρύνει περαιτέρω τις θεολογικές του γνώσεις⁶⁰.

Στο μεταξύ, τον Δεκέμβριο του 1929, απεβίωσε ο Μητροπολίτης Πάφου Ιάκωβος, οπότε κάτοικοι της μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου πρότειναν τον Λεόντιο για τον κενό θρόνο, γεγονός που έγινε καθολικά αποδεκτό, με

αποτέλεσμα να εκλεγεί νέος Μητροπολίτης, χωρίς ουσιαστικά ανθυποψήφιο⁶¹. Κάποια κίνηση που έγινε από Κυπρίους της Αιγύπτου για να προβληθεί ως υποψήφιος ο Σιναΐτης Αρχιμανδρίτης Ανδρόνικος Βρυωνίδης (1887-1951) από τον Στατό της επαρχίας Πάφου δεν είχε συνέχεια⁶². Έτσι, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του, τον Μάιο του 1930⁶³, ανεχώρησε για την Κύπρο, όπου, στις 3 Αυγούστου 1930, χειροτονήθηκε ιερομόναχος και ακολούθως, στις 6 του ίδιου μηνός, Μητροπολίτης Πάφου⁶⁴ από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ΄ (1916-1933)⁶⁵, διακόνημα στο οποίο υπηρέτησε μέχρι τον Ιούνιο του 1947, που αναδείχθηκε Αρχιεπίσκοπος Κύπρου. Στο διάστημα αυτό εξεδήλωσε πολλές φορές την αγάπη του προς τον μοναχισμό, όπως με τις συχνές επισκέψεις του στη Μονή Σταυροβουνίου και τον στενό πνευματικό δεσμό του με τον ιερομόναχο Κυπριανό (†1955)⁶⁶, καθώς και με την προσπάθειά του για τη σωτηρία της Μονής της Τροοδίτισσας και τη μετατροπή της σε κοινόβιο, το 1939⁶⁷. Ενέργειες που φανερώνουν την επίδραση που είχε στην προσωπικότητά του η σύνδεσή του με τους Κύριλλο και Νήφωνα και η ολιγόχρονη παραμονή του στον Άγιο Γεώργιο τον Αλαμάνο.

1. Για τον Λεόντιο βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2001⁴, σ. 184.

2. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια από τον θάνατό του. Λεόντιος Σ. Λεοντίου, ο άγιος Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης Κύπρου», *Φιλελεύθερος*, 29.9.1987.

3. Ανωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή* 26.4.1930.

4. Στη βιογραφία του αναφέρει επιγραμματικά: «Γενέθλια 1896. Μαρτίου 9». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια από τον θάνατό του», *ό.π.* Πολύ περισσότερες πληροφορίες δημοσιεύονται στο δεύτερο κείμενο: «Ὁ Λεόντιος Λεοντίου ἐγεννήθη κατά τήν 9ην Μαρτίου 1896 ἐν τῇ κατά τήν ὁδόν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνας ἐν Λεμεσῶ πατρογονικῇ του οἰκίᾳ ἐκ πατρός μέν τοῦ σιδηρουργοῦ Σάββα Λεοντίου ἐξ Ἁγίου Δημητριοῦ καί μητρός τῆς ἐκ Λεμεσοῦ Ἑλένης Χατζῆ Ἀντώνη. Ἐβαπτίσθη ὑπό τό ὄνομα Ἀντώνιος ὑπό τοῦ ἀναδόχου του μακαρίτου Ἀγαθοκλῆ Ζαφειροπούλου». Βλ. Ανωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.* Ο Κίμων Χαραλαμπίδης αναφέρεται επίσης στη γέννησή του στην οδό Βασιλείου Μακεδόνας, την οποία αποκαλεί το «Καρτιέ Λατέν» της Λεμεσού: «Σε ένα ταπεινό σπιτάκι της οδού αυτής, είδε το πρώτο φως

της ζωής ο αείμνηστος αρχιεπίσκοπος Λεόντιος, ο εθνάρχης, ο εμπυχωτής και μέγας πατριώτης, την εποχή της Αγγλοκρατίας». Βλ. Κίμωνος Χαραλαμπίδη, *Αυτοί που έκτισαν το χτες*, Λεμεσός 2000, σ. 143.

5. «Ἐτελείωσε τό δημοτικόν σχολεῖον Λεμεσοῦ μέ βαθμόν ἄριστα καί παρηκολούθησεν ὅλας τά τάξεις τοῦ τότε Ἡμιγυμνασίου Λεμεσοῦ». Βλ. Αωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*.

6. Σημειώνει χαρακτηριστικά ο Λεόντιος στο προαναφερθέν βιογραφικό του σημείωμα: «Ἰούλιον 1910, ἐγνώρισα τούς ἀσκητάς Κύριλλον καί Νήφωνα ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ Ἁγίας Φυλάξεως. Ἰουλίου 15, 1911, ἐπροδόθην ἀπό τόν ἀμαξᾶν Ἰορδάνην εἰς τήν μητέρα μου καί ὑπέστην πολλά». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τον θάνατό του», *ό.π.*.

7. Για τον Διονύσιο Χρηστίδη βλ. Ιεράς Μονής Σταυροβουνίου, *Η Ιερά Μονή Σταυροβουνίου. Ιστορία, Αρχιτεκτονική, Κειμήλια*, Λευκωσία 1998, σ. 161-165. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, *ό.π.*, σ. 75. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Γέροντας Διονύσιος Χρηστίδης (1830-1902)», *Πολίτης*, 10.2.2002.

8. Για τον Βαρνάβα Χαραλαμπίδη βλ. Ιεράς Μονής Σταυροβουνίου, *Η Ιερά Μονή Σταυροβουνίου*, *ό.π.*, σ. 165-168.

9. Για τον Καλλίνικο βλ. Αθανασίου Σταυροβουνιώτη, *Ιερά Μονή Σταυροβουνίου*, Κύπρος 1987, σ. 81.

10. Για τον Γρηγόριο βλ. *Ό.π.*, σ. 76.

11. Γενναδίου Μαχαιριώτη, «Εντυπώσεις εκ του Αγίου Όρους», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)44.

12. Εφημερίδα του έτους 1890 αναφέρει μετάβαση νεαρών από το Καϊμακλί στο Άγιο Όρος. Είναι άγνωστο, όμως, αν πρόκειται για τους Κύριλλο και Νήφωνα: «Ἐάν ἀληθῆ εἶπον ἡμῖν, ἄλκιμοι τινες νεανῖαι καί ξυνωρίς νεανίδων μή ἀψαμένων ἔτι τῆς ἡβης, ἐκ τοῦ χωρίου Καϊμακλίου, ἐγκαταλείψαντες τούς τε γονεῖς καί πατρίδα των ἀνεχώρησαν εἰς Ἁγιον Ὅρος, ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τās κακουχίας τοῦ ἀσκητικοῦ βίου. Ἄγνωστοι οἱ λόγοι οἱ ὠθήσαντες τά ὄντα ταῦτα εἰς τοιοῦτο διάβημα. Τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι καί ἄλλοτε τινές τῶν κατοίκων τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἠθέλησαν ν' ἀγιάσωσιν, ἀλλ' ἠμποδίσθησαν ὑπό τῶν συγγενῶν των. Φρονοῦμεν ὅτι οἱ τε γονεῖς καί ἡ Ἐκκλησιαστική Ἀρχή ἔχουσι καθῆκον νά ἐμποδίζωσι διά παντός μέσου τās τοιαύτας μεταναστεύσεις, ἐάν μάλιστα ἀληθεύη

τό ἀδόμενον ὅτι ὁ προξενητής τοῦ μοναχικοῦ ράσου καί τῆς δερματίνης ζώνης εἶνε κληρικός τις». Βλ. *Φωνή τῆς Κύπρου*, 30/11.4.1890. Οἱ νεάνιδες, που αναφέρονται στο ανωτέρω δημοσίευμα, εἶναι προφανῶς οἱ εκ Καϊμακλίου υποψήφιος μοναχός, οἱ οποίες μετέβηκαν, τὴν περίοδο αὐτή, στη Χίο, ὅπου εγκαταβίωσαν. Στις αρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὁμοίως, επέστρεψαν στην Κύπρο καὶ αρχικὰ σύχναζαν στο μονύδριο τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρση, ἐνῶ στη συνέχεια ἰδρύσαν τὸ γυναικεῖο μοναστήρι τῆς Μεταμόρφωσης στη γενέτειρά τους. Βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ὁ γυναικεῖος μοναχισμὸς στην Κύπρο», *Πολιτιστικὴ Κύπρος* 2(1997)55-68.

13. Για τὸν Παγκράτιο βλ. Ἰωάννου Τσικνοπούλλου (ἐπιμ. Ἡγουμένου Ἀθανασίου), *Ἡ Ἱερά Μονὴ Τροοδιτίσσης*, Λευκωσία 1990², σ. 85-91.

14. Οἱ σχετικὲς πληροφορίες δόθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παγκράτιο στὸν Ἰωάννη Τσικνόπουλλο, συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς τῆς Τροοδιτίσσης: «Ὁ Ἡγούμενος ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἀμμοχώστου Ἄσσια τὸ 1887, τὴν 29ην Ἰουνίου, καὶ ὠνομάσθη διὰ τοῦτο Πέτρος. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας εἶχε πόθον “Ἐξομολογήσει βίον, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι πλησιέστερος πρὸς τὸν Χριστόν”, καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ἀπεφοίτησεν ἀπὸ τὸ Δημοτικόν, ἠκολούθησεν δύο οἰκογενειακοὺς φίλους Ἀγιορείτας ἀσκητὰς ἀγιογράφους, τὸν Κύριλλο καὶ τὸν Νηφωνα. Μαζί των παρέμεινεν ἐπὶ διετίαν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει περίφημον Σχολὴν τῶν Ἰωασαφαίων, ἀπὸ τὸ 1903 ἕως τὸ 1912 εἰς τὸ Μονύδριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὸ Ἐδραγωγεῖον Λεμεσοῦ, ὅπου καὶ ἐκάρη Μοναχός μετονομασθεὶς εἰς Παγκράτιον, καὶ μέχρι τοῦ 1918 εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλαμάνου». Βλ. Ἰωάννου Τσικνοπούλλου, *Ἡ Ἱερά Μονὴ Τροοδιτίσσης*, Λευκωσία 1954, σ. 70. Ὅπως αναφέρει ὁ Νεοκλῆς Κυριαζής, τὸ ἔτος 1903 τῆς ἐκεῖ μετὰβασῆς τους σημειωνόταν σε ἐντοιχισμένη πλάκα στα παλαιὰ μοναστηριακὰ κτίρια, που κατεδαφίστηκαν στα νεότερα χρόνια, τὴν ὁποία χάραξε ὁ Παγκράτιος. Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, *Τὰ μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, Λάρνακα 1950, σ. 32.

15. Ἰδιαιτέρω ἐνδιαφέρον για τὴ μετὰβαση τῶν τριῶν ἀδελφῶν στὸν Ἅγιο Γεώργιο παρουσιάζει ἡ ἀφήγησις τοῦ μικρότερου ἀπὸ αὐτοὺς, ἱερομονάχου Βαρνάβα, στὸν Κλείτο Ἰωαννίδη. Ἀπὸ τὸ ἴδιο κείμενο πληροφοροῦμαστε καὶ τὰ σχετικὰ με τὴν ἡλικία τους. Βλ. Κλείτου Ἰωαννίδη, *10 Κύπριοι Ἅγιοι Γέροντες τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, Λευκωσία 1997, σ. 235-243. Εἶναι αξιοσημείωτο, ὅτι στη νεκρολογία τοῦ ἱερομονάχου Στεφάνου, ἀναφέρεται ὡς ἔτος μετὰβασῆς τοῦ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Χαβούζας τὸ 1907, ἐνῶ δὲν προσδιορίζεται αὐτὸ τοῦ Χαρίτωνος. Στὸ ἴδιο κείμενο δίνεται καὶ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία θανάτου τοῦ τελευταίου. Ὁ τρίτος ἀδελφός, Βαρνάβας, ἀπεβίωσε ἀργότερα, τὸ 1983. Βλ. Ἀωνύμου, «†Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀποστόλου Βαρνάβα Στέφανος», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 38(1977)191.

16. Για την αδελφότητα που σχηματίστηκε τότε στον Άγιο Γεώργιο Χαβούζας αναφέρεται ο Νεοκλής Κυριαζής, ο οποίος σημειώνει τους τρεις αυτάδελφους μοναχούς του Αποστόλου Βαρνάβα με τα λαϊκά τους ονόματα: Χριστόφορο, Σάββα και Σταύρο. Γράφει, όμως, ότι οι Κύριλλος και Νήφων εγκαταστάθηκαν εκεί το 1902. Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, *Τα μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 47.

17. Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου - Κώστα Γερασίμου, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαιφυλιώτισσας Αγίας Φυλάξεως Λεμεσού. Ιστορία και Κειμήλια*, Λάρνακα 1998, σ. 24. Οι Χατζηχριστοδούλου και Γερασίμου καταγράφουν προφορική μαρτυρία, που υποστηρίζει ότι οι τρεις γυναίκες ήταν προηγουμένως μοναχές στη Χίο. Ό.π., σ. 24-25.

18. Για τα σχετικά με τον Εργατούδη, ο οποίος απεβίωσε το 1908 βλ. Νεοκλή Κυριαζή, *Τα μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 47. Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου - Κώστα Γερασίμου, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαιφυλιώτισσας*, ό.π., σ. 22-24.

19. «Ἀρθέντων ὀριστικῶς τῶν λόγων, δι' οὓς ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπό τοῦ 1911 ἐπέβαλεν ἀργίαν εἰς τό παρά τά χωρία Ἁγίαν Φύλαξιν καί Πολεμίδια ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ Π. Μητροπολίτης ἐπέτρεψε νά τελεῖται ἐν αὐτῷ ἡ θεία λειτουργία, ἐγένετο δέ ἡ πρώτη λειτουργία ἐπί τῆ ἑορτῆ τοῦ Μεγαλομάρτυρος, συγκεντρώσασα ἱκανόν ἀριθμόν χριστιανῶν. Τό ναῦδριον μετά τῶν περί αὐτό οἰκημάτων ἀνήκει ἤδη τῆ ἐκκλησίᾳ Ἁγίας Φυλάξεως, δαπάνη τῆς ὁποίας ἐξηγοράσθησαν ἀπό τῶν οἰκοδομησάντων αὐτά μοναχῶν». Ανωνύμου, «Ἄδεια λειτουργίας ναοῦ», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 7(1917)271. Δεν έχουμε υπόψη μας πότε και με ποιον τρόπο ο Εργατούδης ή οι απογόνοι του παρεχώρησαν τα δικαιώματά τους στον ναό στην εκκλησιαστική επιτροπή Αγίας Φυλάξεως.

20. Η υπογραφή τους σώζεται στην εικόνα του Νυμφίου, που είναι αναγεννησιακής τεχνοτροπίας: «1904 ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΥΡΙΛΟΥ ΚΑΙ ΝΗΦΩΝΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝ. ΑΓΙΟΡΕΙΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ». Βλ. Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου - Κώστα Γερασίμου, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαιφυλιώτισσας*, ό.π., σ. 59.

21. Ό.π., σ. 22.

22. «Τῷ ἀξιοτίμῳ συντάκτῃ τῆς “Ἀληθείας”, Τῇ συνεισφορᾷ τῶν ἐν ἀλλοδαπῇ καί ἐν Λεμεσῷ διατριβόντων συγχωριτῶν μας, οἷς δημοσίᾳ ἐκφράζομεν τόν ἱερόν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης, ἰδίως μάλιστα τῷ ἐν Λεμεσῷ κ. Κυριάκῳ Δρουσιώτῃ τῷ ἀναλαβόντι τήν πρωτοβουλίαν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου σκοποῦ, ἀπεπερατώθη τό εἰκονοστάσιον τοῦ ἐνταῦθα ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου ὑπό τῶν ἐκ Λεμεσοῦ

ξυλουργῶν κ.κ. Στυλιανοῦ Γ. Πάσπατα καί Γεωργίου Σπύρου, ὡς καί τεσσαράκοντα δύο εἰκόνες ὑπό τῶν ἐκ Καϊμακλίου ἐλκόντων τό γένος καί ἐν τινι παρά τῇ Λεμεσῶ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου διαμενόντων μοναχῶν Κυρίλλου καί Νήφωνος, ἀρίστων ὄντων ἀγιογράφων, ἐν Ἁγίῳ Ὀρει τοῦ Ἄθωνος σπουδασάντων, ὧν τά παρ' ἡμῖν ἔργα ἀπέδειξαν τήν μεγάλην αὐτῶν εἰδικότητα ἐπί τούτῳ· διό καί ἀπονέμομεν καί αὐτοῖς δημοσίᾳ τᾶς εὐχαριστίας μας. Ἐν Δρούσιᾳ, τῇ 5/18 Ἰουλίου 1907. Ἡ Ἐπιτροπεΐα τοῦ ἐν λόγῳ ναοῦ. Ἰωάννης Παπαῦ Ἀργυροῦ Τσαρούχης, Φυλακτῆς Μιχαήλ, Χατζῆ Γιάννης Ἰωάννου, Σάββας Παπαῦ Ἀργυροῦ». Βλ. *Ἀλήθεια*, 13.7.1907.

23. Ελένης Νικήτα, *Αδαμάντιος Διαμαντή*, Λευκωσία 1998, σ. 36.

24. Ἐνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Αποστόλου Ανδρέα στήν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας στο Καϊμακλί, που ἀγιογράφησαν τό 1915. Κώστα Γερασίμου, «Ἀνασύροντας ἀπό τήν ἀφάνεια τοὺς ταπεινοὺς ἀγιογράφους τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μητροπόλεως Μόρφου», στήν τόμο: Ἱεράς Μητροπόλεως Μόρφου, *Ἱερά Μητρόπολις Μόρφου. 2000 χρόνια Τέχνης καί Ἀγιότητος*, Λευκωσία 2000, σ. 178.

25. Για τόν Μελέτιο Μεταξάκη βλ. Ἀριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ὁ.π., σ. 221-222.

26. «Τοὺς μοναχοὺς Νήφωνα καί Κύριλλον κατηγορούμενους ὅτι συνέστησαν ἀντικανονικῶς παρά τήν Λεμεσόν Μοναστήριον, ἐν ᾧ εἶχον συνοίκους τήν μητέρα καί τᾶς ἀδελφάς αὐτῶν, κατεδίκασεν εἰς ἀργίαν καί εἰς διάλυσιν τοῦ συνοικισμοῦ τῶν». Βλ. *Σάλπιγξ*, 26.3.1911. Πολύ περισσότερες λεπτομέρειες περιλαμβάνονται σέ κείμενο στήν περιοδικό «Ἐκκλησιαστικός Κήρυξ», που ἐξέδιδε ἡ Μητρόπολις Κιτίου, ὅπου δημοσιεύεται ἡ σχετική συνοδική ἀπόφαση. Βλ. Ἀωνύμου, «Συνοδικαί Ἀποφάσεις», *Ἐκκλησιαστικός Κήρυξ* 1(1911)186-187. Ἴσως στήν ἀπόφαση αὐτή τῆς Συνόδου νά ἐπηρέασε καί ἡ ἀντιπάθεια που εἶχε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄ (1909-1916) πρὸς τοὺς Κύριλλο καί Νήφωνα, οἱ ὁποῖοι, κατά τῆ διάρκεια τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος, εἶχαν συνταχθεῖ με τόν τότε Μητροπολίτη Κυρηνείας καί μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ΄ (1916-1933). Για τήν ἀντιπάθεια αὐτή βλ. Κλείτου Ἰωαννίδη, *10 Κύπριοι Ἅγιοι Γέροντες τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, ὁ.π., σ. 239.

27. Το γεγονός, ὅτι ἡ μετακίνησή τους ἀπό τόν Ἅγιο Γεώργιο τῆς Χαβούζας στήν Ἅγιο Γεώργιο τόν Ἀλαμάνο ἐγένε τό 1912 διασώζεται στήν προαναφερθέν βιογραφικό σημεῖωμα τοῦ Ἡγουμένου τῆς Τροοδίτισσας Παγκρατίου καί ἀναφέρεται ἀπό τόν Κώστα Πιλαβάκη, ἐνῶ ὁ Κυριαζῆς θεωρεῖ ὅτι ἐγένε γύρω στήν 1910. Βλ. Ἰωάννου Τσικνοπούλλου, *Ἡ Ἱερά Μονή Τροοδίτισσης*, ὁ.π., σ. 70. Κώστα

Πιλαβάκη, *Η Λεμεσός σε άλλους καιρούς*, Λεμεσός 1977, σ. 266. Νεοκλή Κυριαζή, *Τα μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 32. Δυστυχώς, στο σύντομο ιστορικό της Μονής του Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου, που έγραψε ο Αντώνης Παπαευαγόρου, η πτυχή αυτή παρουσιάζεται επιγραμματικά και χωρίς λεπτομέρειες. Βλ. Αντώνη Παπαευαγόρου, *Ιστορία της Ιεράς Μονής Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου*, Λεμεσός 1964, σ. 22.

28. Για τη διένεξη αυτή γίνεται λόγος σε μερικά δημοσιεύματα της εποχής. Ενδεικτικά βλ. Αωνύμου, «Υπόθεσις Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 1(1911)153, 187. Αωνύμου, «Άγιος Γεώργιος Αλαμάνος», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4(1914)347.

29. Αωνύμου, «Εγκαίνια ναού», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4(1914)579.

30. Η σχετική μαρτυρία προέρχεται από αφήγηση του ιερομονάχου Βαρνάβα, που μετακινήθηκε μαζί με τους υπόλοιπους υποψήφιους μοναχούς στον Άγιο Γεώργιο τον Αλαμάνο. Όπως αναφέρει, όταν, το 1915, αποφάσισαν να επιστρέψουν στη γενέτειρά τους, οι Γέροντές τους βρίσκονταν στον Άγιο Γεώργιο της Χαβούζας, γι' αυτό και μετέβηκαν εκεί για να τους αποχαιρετήσουν. Βλ. Κλείτου Ιωαννίδη, *10 Κύπριοι Άγιοι Γέροντες του 20ού αιώνα*, ό.π., σ. 238.

31. Την πληροφορία αυτή οφείλω στον Κυκκώτη Αρχιμανδρίτη Εφραίμ, ο οποίος συνέλεξε με πολλή επιμέλεια αρκετές λεπτομέρειες για διάφορες πτυχές της ιστορίας του κυπριακού μοναχισμού του 20ού αιώνα. Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία, οι τρεις μοναχές εγκαταβίωσαν για κάποιο διάστημα και στη Μονή της Παναγίας της Μακεδονίτισσας, στη Λευκωσία. Βλ. Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου - Κώστα Γερασίμου, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαιφυλιώτισσας*, ό.π., σ. 25.

32. Για τον Ανδρέα Θεμιστοκλέους βλ. Αριστεΐδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 99.

33. Πρόκειται πιθανότατα για τον Χρίστο Οικονομίδη, ο οποίος την περίοδο 1910-1945 δίδαξε θρησκευτικά, ελληνικά και ιστορία στο Γυμνάσιο Λεμεσού. Βλ. Αριστοδήμου Πιλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της*, Λεμεσός 1929, σ. 93. Αριστεΐδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 269.

34. «Μαρτίου 16, 1913, μαθητής τῆς Ε΄ Γυμνασίου, ἔφυγον ἐκ Λεμεσοῦ καί κατηυθύνθην εἰς Ἅγιον Γεώργιον Ἀλαμάνον. Κατεδιώχθην ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας Λεμεσοῦ, προσκλήσει ταύτης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ καί πατρός μου καί τοῦ

Γυμνασιάρχου καί Οικονομίδου. Μετά πολλές περιπετείας, ἀφοῦ ἐν Λάρνακι, ὅπου κατέφυγον, υπέστην καί ἀνακρίσεις ἐν τῇ Ἀστυνομίᾳ Λάρνακος, καταγραφείσας ὑπό τινος Τούρκου ἀξιωματικοῦ κατά γελοῖον τρόπον καί ἀστεῖα Ἑλληνικά· συνηντήθη ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἐλθόντος ὅπως παραλάβῃ με πατρός μου (Εἶχον προδοθῆ ὑπό τοῦ σιωφῆρ Γιακουμῆ). Κατέπεισα τόν πατέρα μου καί μέ ἐπῆρεν ὁ ἴδιος εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον Ἀλαμάνο». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τον θάνατό του», *ό.π.*. Στο προαναφερθέν δημοσίευμα της εφημερίδας «Ανατολή», αναφέρεται, λανθασμένα, ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λεοντίου γιὰ τὸν Ἅγιον Γεώργιον τὸν Αλαμάνο εἶχαν ἀποβιώσει καὶ οἱ δύο γονεῖς του: «Πρὶν, ὅμως, περατώσει τὴν 3ην τάξιν τοῦ Ἡμιγυμνασίου μας ἀπερφανίσθη πατρός καί μητρός καί ἀνεχώρησεν εἰς τὴν παρά τὸ χωρίον Πεντάκωμον Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἀλαμάνου». Βλ. Ἀωνύμου, «Ὁ εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*. Ἀπὸ τὸ αὐτοβιογραφικὸν τοῦ σημείωμα, ὅμως, γνωρίζομε ὅτι ὁ θάνατος τοῦ πατέρα του συνέβη τὸ 1916: «Ἡ μήτηρ μου ἐκοιμήθη ὀλίγον τι πρὸ τῆς φυγῆς μου, τὸ 1913, ὁ δὲ πατήρ μου τὸ 1916». Βλ. Ἀνδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπὸ τον θάνατό του», *ό.π.*.

35. «Τῇ Ἀπριλίου 16, 1913, ἐρασοφόρησα καί ἐπεδόθη εἰς ἀσκητικούς ἀγῶνας ἐπὶ δετίαν. Ἔμαθα καί τὴν ζωγραφικὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός μου». Βλ. Ἀνδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπὸ τον θάνατό του», *ό.π.*. «[Στὴν Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλαμάνου] ἐπὶ πενταετίαν ἀσκήτευσεν, ἀσχοληθεὶς εἰς μελέτην τῶν Γραφῶν καί ζωγραφικῆν». Βλ. Ἀωνύμου, «Ὁ εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*.

36. «Συμφωνητικὸν διδασκαλίαν τῆς ἀγιογραφίας ἐν ὑποτροφίᾳ. Οἱ ὑποφαινόμενοι Κύριλλος Μοναχός καί Νήφων Ἱερομόναχος, Ἁγιορεῖται ζωγράφοι ἐκ Καϊμακλίου Κύπρου καί ὁ ἐκ Λεμεσοῦ τῆς αὐτῆς Κύπρου Ἀντώνιος Σ. Λεοντίου, δόκιμος τοῦ μοναχικοῦ βίου, συμβαλλόμεθα τάδε: Οἱ ἄνω ζωγράφοι ὀσιώτατοι κ.κ. Κύριλλος καί Νήφων ὑπόσχονται νὰ διδάξωσιν, ὡς οἶον τε τελείως κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτοῖς, τὴν ἀγιογραφίαν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἀπὸ σήμερον τὸν Ἀντώνιον Σ. Λεοντίου, δόκιμον. Θὰ παρέχωσιν εἰς αὐτὸν τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἐκπαίδευσιν δωμάτιον καί πρὸς ὕπνον καί τὰ χρειώδη πρὸς τούτου ὑλικά. Θὰ παρέχωσιν εἰς αὐτὸν τὴν αὐτὴν ὡς καὶ ἑαυτῶν τροφήν καί κατὰ τὰς αὐτὰς ὥρας· ἐάν δὲ ζητῆ τούτων περισσότερα ὑποχρεοῦται ν' ἀγοράζη δι' ἰδίων ἐξόδων. Ἡ μαθητεία καί ὑποτροφία ἄρχεται ἀπὸ τῆς 20ῆς Αὐγούστου 1915 καί λήγει τὴν 20ὴν Αὐγούστου 1918. Ὁ Ἀντώνιος Σ. Λεοντίου, δόκιμος, θὰ ἐκμάθῃ παρά τοῖς ἄνω ζωγράφοις τὴν ἀγιογραφίαν ὑποσχόμενος νὰ πληρώνῃ ὡς δίδακτρα μὲν λίρας ἀγγλικῆς τριάκοντα (30.0.0.), δι' ἑξοδα δὲ τροφῆς ἐννέα (9.0.0.) δι' ἕκαστον ἔτος, ὡς ἐξῆς: Ἐκ τῶν διδάκτρων πληρώνει σήμερον, τῇ 20ῇ Αὐγούστου 1915, λίρας δεκαπέντε (15.0.0.)

προκαταβολικῶς καί διά τροφήν τέσσαρας καί ἡμίσειαν (4.10.0.) διά τήν πρώτην ἑξαμηνίαν τοῦ πρώτου ἔτους. Θά πληρώσῃ μετά ἀπό ἕξ μήνας ἀπό σήμερον, ἤτοι τῇ 20ῇ Φεβρουαρίου 1916, λίρας τέσσαρας καί ἡμίσειαν (4.10.0.) προκαταβολικῶς διά τροφήν τῆς δευτέρας τοῦ πρώτου ἔτους ἑξαμηνίου. Προσέτι μετά ἕν ἔτος ἀπό τῆς σήμερον, ἤτοι τῇ 20ῇ Αὐγούστου 1916, θά πληρώσῃ λίρας δεκαπέντε (15.0.0.) ἤτοι τό ἕτερον ἡμισυ τῶν διδάκτρων πρὸς τελείαν αὐτῶν ἐξόφλησιν. Θά πληρώσῃ προσέτι καί τέσσαρας καί ἡμίσειας λίρας (4.10.0.) τῇ αὐτῇ ἡμέρα 20 Αὐγούστου 1916 προκαταβολικῶς διά τροφήν τῆς πρώτης ἑξαμηνίας τοῦ δευτέρου ἔτους. Ἐπειδὴ οἱ ἄνω ζωγράφοι δέν ἔχουσιν μόνιμον διαμονήν ὁ μαθητὴς ὑποχρεοῦται ν' ἀκολουθήσῃ αὐτοῖς ὅπουδῆποτε ἀπέλθωσιν, εἴτε ἐντός, εἴτε ἐκτός τῆς Κύπρου. Ὑποχρεοῦται ἐπίσης, ἐν περιπτώσει ἀναχωρήσεως ἀπὸ Κύπρον, νά ἔχη παρ' ἑαυτῶ τά διά τόν ἐπόμενον χρόνον τῆς μαθητείας, μέχρι τῆς λήξεως αὐτῆς, ἕξοδα. Θά εἶναι ἐπίσης ὑπόχρεως ν' ἐκτελῇ μετ' ἀπολύτου πειθαρχίας εἰς τοὺς διδασκάλους, κατὰ τήν αὐτῶν βούλησιν, οἵανδῆποτε ἀγιογραφικὴν ἐργασίαν τεθέντος ὑπ' ὄψει ὅτι ἐντός τριῶν ἐτῶν θά εἶναι τελείως ἐγκρατὴς τῆς τέχνης. Οὐδεμίαν τῆς Συνοδίας ὑπηρεσίαν θά εἶναι ὑπόχρεως νά ἐκτελῇ, εἰμὶ ἐξ ἰδίας προθέσεως κατὰ διαταγὴν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ. Οἱ ὅροι τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ θά ἐκτελεσθῶσιν ὡς ἐγγράφησαν, ἐάν ὁ μαθητὴς προτίθεται νά ἐργασθῇ ὡς Μοναχός, ἄλλως θά ὑποχρεωθῇ καί ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου νά πληρώσῃ ὡς ποινικὴν ρήτραν ἐτέρας πρὸς ταῖς 30.0.0. λίρας 10.0.0., ἤτοι ὀλικῶς 40.0.0. ὡς δίδακτρα τῆς τέχνης. Πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος ἐγγράφου δίδει ὁ μαθητὴς ἐγγυητὴν τοῦ τόν κ. Χριστόδουλον Σ. Λεοντίου, ἔμπορον ἐκ Λεμεσοῦ, συνυπογραφόμενον ἐνταῦθα, ὅστις ὑπόσχεται ν' ἀποκριθῇ δι' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τοῦ κ. Α.Σ. Λεοντίου. Ὅθεν τό παρὸν ὑπεγράφη διπλοῦν, ἵνα κρατηθῇ τό καθέν τῶν συμβαλλομένων μερῶν ἀνά ἕν ἰσχύον παντὶ δικαστηρίῳ. Τῇ 20ῇ Αὐγούστου 1915. Οἱ διδάσκαλοι Κύριλλος Μοναχός, Νήφων Ἱερομόναχος. Ὁ μαθητὴς Ἀντώνιος Σ. Λεοντίου, Δόκιμος. Ὁ ἐγγυητὴς Χριστόδουλος Σ. Λεοντίου». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπὸ τον θάνατό του», ὁ.π..

37. «Τόν Ἰούνιον τοῦ 1916 - 1918 ἔμαθα τήν ζωγραφικὴν». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπὸ τον θάνατό του», ὁ.π..

38. Μαρτυρία Αρχιμανδρίτη Εφραίμ Κυκκώτη.

39. Μαρτυρία Γέροντος Γαβριήλ, μοναχοῦ ἀπὸ το 1964 τῆς Μονῆς του Αποστόλου Βαρνάβα.

40. Νεοκλή Κυριαζή, *Τα μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, ὁ.π., σ. 32.

41. Ιωάννου Τσικνοπούλλου, *Ἡ Ἱερά Μονὴ Τροοδιτίσσης*, ὁ.π., σ. 70.

42. «Τόν Ἰούνιον τοῦ 1918 κατήλθον εἰς Λεμεσό». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τον θάνατό του», *ό.π.*

43. Η χρονολογία αὐτή δίνεται στη νεκρολογία του ιερομονάχου Στεφάνου. Βλ. Ανωνύμου, «†Ηγούμενος της Μονῆς Αποστόλου Βαρνάβα Στέφανος», *Απόστολος Βαρνάβας* 38(1977)191. Εξάγεται, ὅμως, ἔμμεσα και ἀπό σχετική ἐπιστολή τους, που δημοσιεύτηκε στον τύπο της ἐποχῆς. Βλ. *Φωνή της Κύπρου*, 23/6.10.1917.

44. Κλείτου Ιωαννίδη, *10 Κύπριοι Ἅγιοι Γέροντες του 20οῦ αἰώνα*, *ό.π.*, σ. 238.

45. «Ὁ Λεόντιος, μετὰ τὴν τῆς Μονῆς διάλυσιν, ἔζησε, μετὰ τοῦ Παγκρατίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἄνδρέα, χρόνον τινα εἰς τὸν Προφήτην Ἥλιαν, μετόχιον τοῦ Μαχαιρᾶ, παρὰ τὸν Λυθροδόνα, μέχρι τοῦ 1917». Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, *Τα μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, *ό.π.*, σ. 33. Ὁ Κυριαζῆς ἀναφέρει ὅτι ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐγένετο το 1917, ἐνῶ, ὡς γνωστόν, ἡ Μονὴ του Ἁγίου Γεωργίου διαλύθηκε το 1918.

46. Στη Λεμεσό λειτουργοῦσε ἀπὸ τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αἰῶνα Ἑλληνικὴ Σχολή, ἡ ὁποία ἀναβαθμίστηκε σε Ἡμιγυμνάσιο με πέντε τάξεις, το 1906, και τελικὰ ἀναγνωρίστηκε ὡς πλήρες ἐξατάξιο Γυμνάσιο, το 1916. Βλ. Κλεοβούλου Μυριανθοπούλου, *Ἡ παιδεία ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946, σ. 207.

47. «Τόν Ἰούνιον τοῦ 1918 κατήλθον εἰς Λεμεσό καὶ ἐπῆρα ἰδιαιτέρα μαθηματικά, παρεσκευάσθην διὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ εἰσῆλθον κατόπιν τούτων, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1918 εἰς τὴν Στ' τοῦ Γυμνασίου Λεμεσοῦ». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τον θάνατό του», *ό.π.* «Κατόπιν ὁ φιλόστοργος ἀδελφός του καὶ ἔμπορος σιδηρικῶν ἐν Λεμεσῶ κ. Χριστόδουλος Λεοντίου τὸν ἀπέσπασε τοῦ ἀσκητικοῦ βίου καὶ τὸν ἔφερεν εἰς Λεμεσό, ὅπου δι' ἐξόδων του τὸν διετήρει μέχρις ὅτου ἐτελείωσε με βαθμὸν ἄριστα τὸ συμπληρωθέν Γυμνάσιον Λεμεσοῦ». Βλ. Ανωνύμου, «Ὁ ἐψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*

48. Για τον Νικόδημο βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων*, *ό.π.*, σ. 252-253.

49. «Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν μου, τὴν Κυριακὴ 16 Ἰουνίου 1919, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Τύχωνος, Ἐπισκόπου Ἀμαθοῦντος, ἐχειροτονήθην διάκονος ἐν Ἁγία Νάπα, ἐν ἀπείρῳ συρροῇ λαοῦ, ὑπὸ τοῦ Κιτίου Νικοδήμου, ὑπ' οὗ καὶ ἀπεστάλην, τὸν Νοέμβριον 1919, εἰς Ἀθῆνας». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τον

θάνατό του», *ό.π.*. «Κατόπιν ἡ Μητρόπολις Κιτίου προεχέρησεν εἰς διάκονον τόν Ἄντωνιον ὑπό τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του Λεοντίου». Βλ. Αωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*. Το γεγονός της χειροτονίας του σημειώθηκε και στον τοπικό τύπο της πόλης: «Αὐθμερόν ἡ Α. Πανιερότης ἐχειροτόνησε διάκονον τόν ἀρτίως περατώσαντα τάς γυμνασιακάς του σπουδάς ἐπιμελέστατον νέον κ. Ἄντωνιον Λεοντίου, ὅστις ἐμφορεῖται ὑπό εὐγενεστάτης φιλοδοξίας νά ὑπηρετήσῃ τήν Κυπριακὴν Ἐκκλησίαν. Πάντως δ' ὁ καλός νέος ἔχει ὅλα τά προσόντα ν' ἀναδειχθῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐάν ὡς ἐλπίζομεν, εὖρῃ, παρά τῆς Ἄνωτέρας αὐτῆς Ἱεραρχίας, τήν ἀναγκαίαν ὑποστήριξιν πρὸς εὐρυτέραν μὀρφωσιν». Βλ. *Αλήθεια*, 21.6.1919.

50. Οι επιστολές αυτές δημοσιεύτηκαν ἀπό τον ιερομόναχο Σωφρόνιο Μιχαηλίδη. Βλ. Σωφρονίου Μιχαηλίδη, «Ἱστορικά ἐγγράφα της Ἱεράς Μητροπόλεως Κιτίου», στο βιβλίον: *Επισκοπῆς Κιτίου, Τόμος τιμητικός για τα εἴκοσι πέντε χρόνια ἀρχιερατικῆς διακονίας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κιτίου κ.κ. Χρυσοστόμου*, Λάρνακα 1998, σ. 285-362.

51. «Ἀπό τόν Νοέμβριον 1919, ἕως τοῦ Νοεμβρίου 1923, ἐσπούδασα τήν Θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καί ἀνηγορεύθην πτυχιούχος μετὰ πολλῶν ἐπαίνων τῶν Καθηγητῶν μου καί μέ βαθμόν Ἄριστα 10 πλήρες». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τον θάνατό του», *ό.π.*. «[Ἡ Μητρόπολις Κιτίου τόν] ἀπέστειλεν ὡς ὑπότροφόν της εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὅπου ἐτελείωσε τήν Θεολογικὴν Σχολήν μέ βαθμόν ἄριστα, διακρινόμενος μετὰ τῶν συμφοιτητῶν του διὰ τήν ἄκραν ἐπιμέλειαν, τό μελίχιον, τήν ρητορικὴν του δεινότητα καί τήν ἐγκυκλοπαιδικότητα τῶν γνώσεων του». Βλ. Αωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*.

52. «Ἀφίκετο ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ἱερολογιώτατος διάκονος κ. Λεόντιος Λεοντίου, ὑπότροφος τῆς Μητροπόλεως Κιτίου, ὅστις ἐσπούδασε τήν θεολογίαν ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ καί ἔτυχε κατὰ τάς ἐξετάσεις του τοῦ βαθμοῦ ἄριστα». Βλ. *Πατρίς*, 23/6.12.1923.

53. «Μετὰ τήν ἐν Ἀθήναις ἀποπεράτωσιν τῶν θεολογικῶν του σπουδῶν ἐπέστρεψεν εἰς Κύπρον, ὅπου τοῦ ἀνετέθη ἐπί τριετίαν ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῷ Ἱεροδιδασκαλείῳ Λάρνακος». Βλ. Αωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*. Ἡ ἐπάνοδος του στην Κύπρο καί ἡ πρόσληψή του στο Ἱεροδιδασκαλεῖο ἀναφέρεται στον τύπο της εποχῆς: «Μέ τόν “Εὐστράτιο” ἐπανῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ἀριστοῦχος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἱερολογιώτατος κ. Λεόντιος Λεοντίου, ὑπότροφος τῆς

Μητροπόλεως Κιτίου. Ὁ νεαρός θεολόγος, σεμνότατος στό ἦθος καί μέ μόρφωση ἀρτιωτάτην, ἐνάρετος, μελετηρός, θά διακριθῆ ἀσφαλῶς αὔριον ἐν τῇ ἐν γένει ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπί τοῦ παρόντος ὁ κ. Λεοντίου διδάσκει ὡς καθηγητής τῆς θεολογίας ἐν τῷ Ἱεροδιδασκαλείῳ τῆς Λάρνακος». Βλ. *Αλήθεια*, 7.12.1923.

54. Για τον Ιάκωβο Αντζουλάτο βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ὁ.π., σ. 107.

55. «Μετά ταῦτα, ἐνεργείαις τοῦ τέως Μητροπολίτου Πάφου Ἰακώβου, προσελήφθη ἱεροκήρυξ τῆς Μητροπόλεως καί καθηγητής τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Πάφου. Ὁ Παφιακός λαός ἔτρεχεν εἰς τό κήρυγμα τοῦ εὐφραδοῦς Λεοντίου, ὁ ὁποῖος διά τῶν πολλῶν καί ποικίλων ἀρετῶν του, διά τοῦ ἀδαμαντίνου καί μελιχίου χαρακτῆρος του, ἀπέκτησε τήν ἀγάπην καί τήν ἐκτίμησιν ὄλων». Βλ. *Ανωνύμου*, «Ὁ εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», ὁ.π..

56. Για τους τρεις αυτούς υπότροφους του Μυλωνά βλ. Σωφρονίου Μιχαλίδη, «Ἱστορικά ἐγγραφα τῆς ἱεράς Μητροπόλεως Κιτίου», ὁ.π., σ. 290-291.

57. «Ὁ εὐπαίδευτος καθηγητής τῆς θεολογίας ἐν τῷ Παγκυπρίῳ Ἱεροδιδασκαλείῳ ἱερολογιώτατος κ. Λεόντιος Λεοντίου, διωρίσθη ὑπό τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Πάφου Ἱεροκήρυξ, Ἀρχιγραμματεὺς καί Πρόεδρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πάφου. Συγχαίρωμεν τήν Α. Πανιερότητα τόν Μητροπολίτην Πάφου διά τόν ἐπιτυχῆ διορισμόν τοῦ κ. Λεοντίου, τήν ἀξίαν καί τὰς βαθεῖας γνώσεις τοῦ ὁποίου πάντες ἐξετίμησαν. Παρεκλήθημεν νά ἐκφράσωμεν τήν λύπην τοῦ κ. Λεοντίου, διότι ἀναχωρῶν εἰς Πάφον δέν ἠδυνήθη νά ἀποχαιρετίσῃ ἕνα ἕκαστον τῶν φίλων του». Βλ. *Ἰσότης*, 10.7.1926.

58. Γερασίμου Κονιδάρη, «Ἀλιβιζάτος Ἀμίλκας», *Θρησκευτικὴ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 2ος, Ἀθήνα 1963, σ. 160-164.

59. Για την παραμονή του στη Λάρνακα και στην Πάφο και τη μετάβασή του στην Ἀμερική, σημειώνει ο ἴδιος ἐπιγραμματικά τα ἀκόλουθα: «Ἐἰργάσθην 3 ἔτη ἐν τῷ Ἱεροδιδασκαλίῳ καί 2 ἐν Πάφῳ καί τόν Ἰούνιον 1928, ἀνεχώρησα, προσκλήσει τοῦ Καθηγητοῦ μου κ. Ἀλιβιζάτου εἰς Ἀθήνας καί ἐκεῖθεν εἰς Ἀμερικὴν ὡς ὑπότροφος του ἐν τῷ General Theological Seminary, Ν. Ὑόρκης». Βλ. Ἀνδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπό τὸν θάνατό του», ὁ.π.. Στη δε εφημερίδα «Ἀνατολή» ἀναφέρονται τα ἀκόλουθα: «Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν εἰς τὰ ἐν τῇ Νέα

Ύορκη Θεολογικά Σεμινάρια ἓνα ἔκ τῶν ἐπιμελεστέρων ἀποφοίτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καί ὁ καθηγητής τῆς Θεολογίας κ. Α. Ἀλιβιζᾶτος συνέστησε τόν ἐν Πάφῳ τότε διαμένοντα Λεόντιον, ὅστις καί ἐστάλη εἰς Ἀμερικὴν ὡς ὑπότροφος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως». Βλ. Αωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.* Η εἶδηση της αναχώρησής του για τη Νέα Ὑόρκη σημειώθηκε και στον κυπριακό τύπο της εποχῆς: «Ἐκ Κτήματος: Ὁ κ. Λεόντιος Λεοντίου, ἱεροκῆρυξ τῆς ἐδῶ Μητροπόλεως ἀναχωρεῖ τὴν ἐπομένην Δευτέραν δι' Ἀμερικὴν διὰ νὰ ἐγγραφῆ εἰς τὴν ἐκεῖ Θεολογικὴν Σχολὴν "The General Theological Seminary", δι' ὑποτροφίας τοῦ κ. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου». Βλ. *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 2.6.1928. Στο δε σύντομο βιογραφικό σημειώμά του, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου «Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἀμέσως μετὰ την ἐκλογή του ὡς νέου Μητροπολίτη Πάφου σημειώνονται τα ἀκόλουθα: «Προσελήφθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Πάφου Ἰακώβου, ὡς ἱεροκῆρυξ τῆς Μητροπόλεως καί ὡς καθηγητής τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Κτήματος ἐπὶ διετίαν, αὐθις, τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐπιτελέσας, καθ' ὅσον τό 1928 ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐκτιμῶσα αὐτοῦ τὰ προσόντα, ἀπέστειλεν αὐτόν ὡς ἴδιον ὑπότροφον, ἐπὶ σπουδαῖς ἀνωτέραις, εἰς τό ἐν Νέα Ὑόρκη General Theological Seminary». Αωνύμου, «Ἐκλογή Μητροπολίτου Πάφου», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 2(1930)260.

60. Σημειώνει ο ἴδιος: «Ἡ ὑποτροφία ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δύο ἔτη, ἀπὸ Σεπτεμβρίου 1928 ἕως τοῦ Σεπτεμβρίου 1930. Ἐπῆγα καί εἰς τό Columbia University (καί N.Y. University) Courses». Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, «Σαράντα χρόνια ἀπὸ τον θάνατό του», *ό.π.* Ο Κίμων Χαραλαμπίδης δημοσιεύει δύο φωτογραφίες του Λεοντίου ἀπὸ την περίοδο των σπουδῶν του στην Αμερικὴ. Βλ. Κίμωνος Χαραλαμπίδη, *Αυτοὶ που ἐκτίσαν το χτες*, *ό.π.*, σ. 143, 147.

61. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στη Γενικὴ Ἐκλογικὴ Συνέλευση, ἡ ἐκλογή του ἐγίνε διὰ βοῆς, ἀφοῦ ὅλοι οἱ παριστάμενοι τάχθηκαν ὑπὲρ της ἀνάδειξής του στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου. Βλ. Αωνύμου, «Ἐκλογή Μητροπολίτου Πάφου», *ό.π.*, σ. 257-259.

62. Αωνύμου, «Οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς Πάφου διὰ τον Μητροπολιτικόν Θρόνον», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 25.1.1930. Για τον Ανδρόνικο Βρυωνίδη βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων*, *ό.π.*, σ. 25-26. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Συναῖτης Αρχιμανδρίτης Ανδρόνικος Βρυωνίδης», *Πολίτης*, 11.3.2001.

63. Αμέσως μετὰ την ολοκλήρωση των μεταπτυχιακῶν του σπουδῶν, ὁ Λεόντιος

απέστειλε τηλεγράφημα, ημερομηνίας 15 Μαΐου 1930, στον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο, με το οποίο τον πληροφορούσε ότι θα επέστρεφε στην Κύπρο στις αρχές Αυγούστου. Βλ. Αωνύμου, «Χρονικά», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)382. Ο δε ανώνυμος αρθρογράφος της εφημερίδας «Ανατολή», τον Απρίλιο του 1930, σημειώνει χαρακτηριστικά τα ακόλουθα: «Καί ἐν Ἀμερικῇ ὁ Λεόντιος διέπρεψε μεταξύ τῶν συμφοιτητῶν του, ἔλαβε μέρος ὡς ἐκπρόσωπος διαφόρων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς πλεῖστα παγχριστιανικά συνέδρια τῆς Ἀμερικῆς καί περί τὰς ἀρχάς Μαΐου θά ἀνακηρυχθῆ διδάκτωρ τοῦ Ἀνωτάτου Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀμερικῆς. Ἐψηφισμένος ἤδη ὁ Λεόντιος ὡς Μητροπολίτης Πάφου, εἰδοποίησε τηλεγραφικῶς τόν Ἀρχιεπίσκοπον καί τόν ἐν Λεμεσῶ ἀδελφόν του, ὅτι ἐλπίζει νά φθάσῃ εἰς Κύπρον πρός χειροτονίαν καί ἐνθρόνησίν του κατά τὰς ἀρχάς Αὐγούστου». Βλ. Αωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *ό.π.*.

64. Για την άφιξή του στην Κύπρο, τη χειροτονία και την ενθρόνισή του στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου βλ. Αωνύμου, «Άφιξις, χειροτονία και ενθρόνισις του Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)497-505. Στον «Απόστολο Βαρνάβα» δημοσιεύτηκε επίσης και ο ενθρονιστήριος λόγος του. Βλ. Αωνύμου, «Ο ενθρονιστικός λόγος του Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)513-520.

65. Για τον Κύριλλο Γ΄ βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, *ό.π.*, σ. 166-167.

66. Μαρτυρία Ηγουμένου της Ιεράς Μονής Σταυροβουνίου Γέροντος Αθανασίου.

67. Ιωάννου Τσικνοπούλλου, *Η Ιερά Μονή Τροοδίτισσης*, *ό.π.*, σ. 67-68. Επίσης βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η μετατροπή της Τροοδίτισσας σε κοινόβιο το 1939», *Πολίτης*, 3.2.2002.